ଟୀପ୍‌ପଣୀ

୧୮

ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରକ୍ରିୟା (PROCESSES OF SOCIAL CHANGE)

ମାନବ ସମାଜ ସବୁ ସମୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଅନୁଭବ କରିଆସୁଛି । ଆପଣମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଜୀବନ ଓ ନିଜ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । ଆପଣମାନଙ୍କର ପରିବାର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଗାଁ ଛାଡ଼ି ସହରକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିବେ । ସେହିପରି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତି କୃଷି ବଦଳରେ କଳକାରଖାନାର ଯନ୍ତ୍ରପାତି ନିର୍ମାଣ ଓ ଚାକିରୀକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଥିବେ, ଆପଣଙ୍କର ଜେଜେବାପା/ମା, ନିଜ ପରିବାରର ସମ୍ପର୍କୀୟ ଯେପରିକି ବାପା-ମା, ମାମୁଁ, ଦାଦା-ଖୁଡ଼ୀ ଓ ଭାଇମାନେ, ଯେଉଁମାନେକି ପୂର୍ବରୁ ଯୌଥ ପରିବାରରେ ରହୁଥିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଏକକ, ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଷୁଦ୍ର ଏକକ ପରିବାରରେ ରହୁଥିବେ । ତେଣୁ, ଆପଣ ଯାହା ଦେଖୁଛନ୍ତି, ପରିବର୍ତ୍ତନ ଖାଲି ବୃତ୍ତିରେ ହୋଇ ନଥାଏ । ଏହା ପରିବାରର ସଂରଚନାରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଇଥାଏ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଖାଯାଉଥିଲା ଯେ ଲୋକମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ପାରମ୍ପରିକ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ, ଏବେ କିନ୍ତୁ ପୋଷାକ ପରିଛଦର ଏକ ବୈଶ୍ୱିକ (Cosmopolitan) ଧାରା, ସାଧାରଣ ଭାବେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଛି । ଏହି ଧାରା ମଧ୍ୟ ପୋଷାକ ତିଆରିରେ ଦେଖାଯାଉଛି । ଆମେ ଦେଖୁଛୁ ଯେ ଆମର ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ସମୟର ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ବ୍ୟାପକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ସବୁର ସ୍ୱରୂପ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଆମ ଚାରିପଟେ ଘଟୁଥିବା ଯାହାସବୁ ଘଟଣାକ୍ରମ ଦେଖୁ, ଆମେ ଜାଣିପାରୁ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘଟଣା ବିଶେଷରେ କିଛି ନା କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଘଟୁଛି, ଯାହା ତତ୍କାଳ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଯେପରିକି ଜଣେ ନିଯୁକ୍ତିଦାତା ଓ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ଏକ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଫାର୍ମରେ ସଂପର୍କରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ।

ତେଣୁ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅଧ୍ୟୟନ, ଏହାର କାରଣ ଓ ଫଳାଫଳ, ଆଜିର ସମୟରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ହୋଇଯାଇଛି । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆମେ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଦିଗଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ପଢ଼ିବା ।

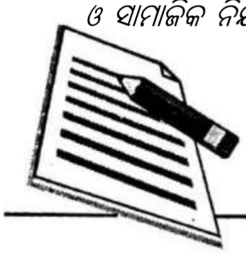

ଟୀପ୍‌ପଣୀ

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ (Objectives)

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟ ପଢ଼ିବା ପରେ ଆପଣ-

- ➩ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅର୍ଥକୁ ବୁଝିପାରିବେ ;
- ➩ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରିବେ ;
- ➩ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଲକ୍ଷଣମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବେ ; ଏବଂ
- ➩ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଧାରାକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରିବେ ;

୧୮.୧ "ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ"ର ଅର୍ଥ କ'ଣ ? (What is the meaning of "Social change" ?)

ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପଦଟି ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଛି – ସାମାଜିକ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଏହି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ ବୁଝିବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ । ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କହିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି, ସମୂହ, ସମାଜ ଓ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଭୌତିକ ବସ୍ତୁରେ ଏକ ସମୟାବଧିରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଭିନ୍ନତା । 'ସାମାଜିକ' ଶବ୍ଦକୁ ଦୁଇ ପ୍ରକାରରେ ପରିଭାଷିତ କରାଯାଏ । ପ୍ରଥମ, ସମାଜ ଓ ସାମାଜିକ ସଂରଚନା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ । କେତେକ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀ କହନ୍ତି, ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ସେହିସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଯାହା ସାମାଜିକ ସଂଗଠନରେ ଦେଖାଯାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ସମାଜର ସଂରଚନା ଓ ପ୍ରକାର୍ଯ୍ୟରେ । ଆଉ କେତେକ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀ ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍‌ଥାନ ଓ ପତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପରିଭାଷା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଆନ୍ତି । ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଏକ ଅଂଶ, ଯାହା ମଧ୍ୟରେ ବିଜ୍ଞାନ, ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟା ଓ ସାମାଜିକ ସଂଗଠନର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସାମିଲ ଥାଏ ।

ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ଏକ ପଦ (ଶବ୍ଦ) ଯାହାକୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ସାମାଜିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ଆନ୍ତଃକ୍ରିୟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହେଉଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଏ । ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଏପରି ପଦ୍ଧତି ଭାବରେ ବିଚାର କରାଯାଇପାରିବ ଯାହା ଲୋକମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ସମାଜର କାର୍ଯ୍ୟଧାରାରେ ଥିବା "ପୁରାତନ"କୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିଥାଏ ବା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବଦଳାଇଥାଏ । ସମାଜ ଏକ ସଦା ପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭିତରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ବୈଷୟିକ ଓ ପ୍ରଯୁକ୍ତିଗତ ପ୍ରସାରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆମର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ଆଦର୍ଶର ସ୍ୱରୂପକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଛି । ଏହା ଫଳରେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସଂରଚନା ମାନେ ନୂତନ ଉପାଦାନ ସବୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ଶୈଳୀରେ ଭିନ୍ନତା ଆଣୁଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକତାର ପ୍ରଭାବରେ, ପରିବାରର ସଂରଚନାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଛି । ଭାରତରେ ଯୌଥ ପରିବାର ଏକ ସାଧାରଣ ଧାରା (Common Pattern) ଭାବରେ ରହି ଆସିଛି । ପରିବାରର ମୁଖ୍ୟ, ପରିବାର ସଦସ୍ୟଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ କ୍ଷମତା ପ୍ରୟୋଗ କରି ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ ବଣ୍ଟନ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏହି ଯୌଥ ପରିବାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକକ ପରିବାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କ୍ଷିପ୍ରଗତିରେ ଲୋପ ପାଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଏହି ପରିବାର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କର ପାରସ୍ପାରିକ ସଂପର୍କ ବନ୍ଧନ ଓ ମୁଖ୍ୟଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଧୀରେ ଧୀରେ ଦୁର୍ବଳ ହେଉଛନ୍ତି ।

ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ ସଂରଚନାତ୍ମକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂଚକ । ଏହି ପ୍ରକାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ, ପରିବାରର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ଭୂମିକାରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣୁଛନ୍ତି । ଏହା କାର୍ଯ୍ୟଧାରାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଏକ ସୂଚକ ଅଟେ । ତେବେ ଭାରତରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତାମୂଳକ ଅର୍ଥନୀତି ଓ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ଫଳରେ ଆମେ ଜାତି

ଟୀପ୍‌ପଣୀ

ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ଶ୍ରେଣୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ ଆଶା କରିଥିଲୁ । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଶ୍ରେଣୀ ଦ୍ୱାରା ଜାତି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋପ ପାଇ ନାହିଁ । କେବଳ ଜାତିର ଭୂମିକାରେ ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆମେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୃତ୍ତିଚୟନରେ ଜାତିର ପ୍ରଭାବ ଦେଖିବାକୁ ପାଉନାହେଁ । ଯେକୌଣସି ବୃତ୍ତି ଚୟନ କରିବାକୁ ଲୋକମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଏହି ବୃତ୍ତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଜାତିର ସାମାଜିକ ଉଚ୍ଚ-ନୀଚକ୍ରମରେ ଅବସ୍ଥିତି ଆଧାରରେ ନିରୂପିତ ହେଉ ନାହିଁ । ଆମେମାନେ ଏହା ମଧ୍ୟ

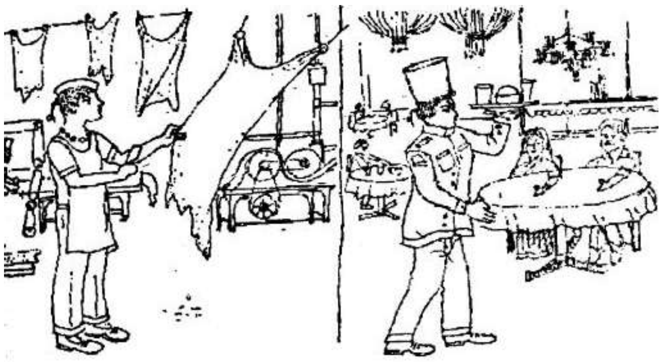

ଜାତିମୁକ୍ତ ବୃତ୍ତି ବ୍ୟବସ୍ଥା

"ଦେଖୁଛୁ ଯେ ତଥାକଥିତ ନିମ୍ନ ଜାତିର ଲୋକମାନେ ଯେଉଁ ସବୁ ବୃତ୍ତିରେ ନିୟୋଜିତ ଥିଲେ ଉଚ୍ଚଜାତିର କେତେକ ଲୋକ ସେହି ସବୁ ବୃତ୍ତିକୁ ଆପଣାଉଛନ୍ତି ।

ପାଠ୍ୟଗତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ ୧୮.୧

ବନ୍ଧନୀ ମଧ୍ୟରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦ ବାଛି ଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର ।

୧. ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ସଂଚାଳନ ହୁଏନାହିଁ,ତାହାକୁ .... କୁହାଯାଏ । (ସଂଚାଳନଶୀଳ, ସ୍ଥିର, ନମନୀୟ)

୨. ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକ .... ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । (ବୈପ୍ଳବିକ, ମୂଲ୍ୟ-ନିରପେକ୍ଷ, ବାଂଛିତ)

୩. ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅର୍ଥ ହେଲା ସାମାଜିକ ...., ସାମାଜିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ସାମାଜିକ ସଂରଚନାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ । (କାର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରତିକ୍ରିୟା, ଆନ୍ତଃ-କ୍ରିୟା)

୪. ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ସମାଜର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଓ ପ୍ରତିମାନୀୟ ....ରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ । (ଇତିହାସ, ଅର୍ଥନୀତି, ସଂରଚନା)

୫. ସମାଜ ....ର ପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ପ୍ରଭାବରେ ସ୍ଥିତ । (ପରିବେଶ, ଆଦର୍ଶ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ)

୧୮.୨ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଲକ୍ଷଣ (Characteristics of social change)

ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ଏକ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ପ୍ରକ୍ରିୟା : ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମାଜ କୌଣସି ନା କୌଣସି ବାଟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ବାହ୍ୟସ୍ଥିତି ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଆମେ ଦେଖୁ ଯେ, ଜୀବନଧାରା, ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ସଂସ୍କୃତି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧାରାରେ ହୋଇଥାଏ, ଏହା ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଓ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବି । ଏହା ଏକ ଆଧୁନିକ ଘଟଣା ନୁହେଁ,

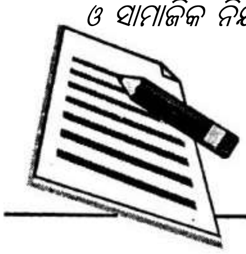

ଟୀପ୍ପଣୀ

ମନୁଷ୍ୟ ବସତିର ଇତିହାସରେ କିଛି ନା କିଛି ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ ସମାଜରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କ୍ଷିପ୍ରଗତିରେ ଓ ବାରମ୍ବାର ହୁଏ । **ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକା ଭଳି ହୋଇ ନ ଥାଏ ।** ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସବୁ ସମାଜରେ ସଂଘଟିତ ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସମୟାନୁଯାୟୀ ଓ ସ୍ଥାନାନୁଯାୟୀ ଏହାର ଶତକଡ଼ା ହାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ବାସ୍ତବିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମାଜର ପ୍ରକୃତ ତଥା ଏହାର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ମନୋବୃତ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଏହି ମନୋବୃତ୍ତି ନୂଆ ଜ୍ଞାନର ଉଦ୍ଭାବନ ଓ ନୂଆ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବକୁ ଶକ୍ତି ଯୋଗାଏ । ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଢାଞ୍ଚା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟକୃତ ।

ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସୁବିଚାରିତ (ଜାଣିଶୁଣି) ଅଟେ : ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଉଦ୍ୟମ କରି କରାଯାଇଥାଏ । ଲୋକମାନେ ଆଦିମ ସମାଜରେ ଫଳ-ସଂଗ୍ରହକାରୀ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରି ଧୀରେ ଧୀରେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଖାଦ୍ୟ-ଶସ୍ୟର ଜଳସେଚନ କୃଷି କରି ଉନ୍ନତି ଶିଖରରେ ପହଞ୍ଚନ୍ତି । ଯେପରିକି ଶିଳ୍ପଭିତ୍ତିକ ସମାଜର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଇଛି, ଯେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ମାନେ ଭେଷଜ-ପ୍ରଯୁକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂଆ ନୂଆ ଉଦ୍ଭାବନ ଓ ଶକ୍ତି (ଉର୍ଜା)ର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ କିସମ ଖୋଜନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଗୋବର ଗ୍ୟାସର ବ୍ୟବହାର କେବଳ ରୋଷେଇ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନ ହୋଇ ଗ୍ରାମ୍ୟ ବିଦ୍ୟୁତିକରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । ହାସପାତାଳର ଡାକ୍ତରମାନେ ଏବେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର ଶଲ୍ୟ ଚିକିତ୍ସା କରୁଛନ୍ତି । ନୂତନ ପ୍ରଯୁକ୍ତି କୌଶଳ ସବୁ ମାନବୀୟ ସମ୍ଭାବନାମାନଙ୍କର ପରିସରକୁ ବ୍ୟାପକ କରିଛନ୍ତି, ଯେପରିକି 'ଚନ୍ଦ୍ର-ଅବତରଣ' କାର୍ଯ୍ୟ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ସହ-ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବରେ ସହରାଞ୍ଚଳରେ ଆନ୍ତଃ-ଜାତି ବିବାହ ସଂଘଟିତ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଂପୃକ୍ତ ଦମ୍ପତିମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ବାସନ୍ଦ ଓ ଦଣ୍ଡିତ କରାଯାଏ ।

ପରିବର୍ତ୍ତନର ସମୟାବଧି ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ : ଏଥିରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଧୀର ମନ୍ଥର କିମ୍ବା କ୍ଷିପ୍ର ଗତିରେ ହୋଇଥାଏ, ଧାରାବାହିକ କିମ୍ବା ଖଣ୍ଡିତ ବା ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ, ଦୀର୍ଘ କିମ୍ବା ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ଏହା ଘଟିବା ପାଇଁ କିଛି ସମୟ ଲାଗିଥାଏ । କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ କମ୍ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିଲାବେଳେ ଆଉ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବା ପାଇଁ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ସମୟ ଲାଗିଥାଏ । ସବୁଜ ବିପ୍ଳବ କେବଳ ଏକ ଦଶନ୍ଧି ମଧ୍ୟରେ ଉନ୍ନତ ଅମଳକ୍ଷମ ବିହନ ଓ ବହୁ -ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇ ପାରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ, ନାରୀ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ବହୁ ସମୟ ଲାଗି ଯାଇଥିଲା । ସେହିପରି ସୂଚନା ଓ ପ୍ରଯୁକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବହୁ କ୍ଷିପ୍ରଗତିରେ ହେଉଛି ।

ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୂଲ୍ୟ-ନିରପେକ୍ଷ (Value neutral) ଅଟେ : ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକ ମୂଲ୍ୟ ନିରପେକ୍ଷ ଘଟଣା କାରଣ ଏହା ଭଲ/ମନ୍ଦ, ଅଥବା ବାଂଛିତ / ଅବାଂଛିତ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବୁଝାଯାଏ ନାହିଁ । ଭଲ/ମନ୍ଦ ଇତ୍ୟାଦି ଭୌତିକ ଧାରଣା, ଯାହାକି ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି, ସମୂହ ଓ ସମାଜମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭିନ୍ନ ମାପକାଠିରେ ଆଧାରିତ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଭାରତୀୟ ସାମାଜରେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଛି । କେତେକଙ୍କ ମତରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ହୋଇଥିବା ଶିଳ୍ପବିକାଶ ଯୋଗୁଁ ଲୋକମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଶୈଳୀରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଛି । ଅନ୍ୟ କେତେକଙ୍କ ମତରେ ମାନବ ଜୀବନ, (ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବା ସହିତ) ଅନ୍ଧକାରମୟ ହୋଇଯାଇଛି । କେବଳ ସେମାନେ ନିଜର ଜୀବିକା ଯେ ହରାଇଛନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ, ପରିବେଶ ପ୍ରଦୂଷଣ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଛି । ଯେହେତୁ ସାମାଜିକ

ଟୀପ୍ପଣୀ

ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୂଲ୍ୟ-ନିରପେକ୍ଷ ଘଟଣା ଅଟେ, ତେଣୁ ସେହି କାରଣର ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କର ଭିନ୍ନ ମତକୁ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅଧ୍ୟୟନରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ ।

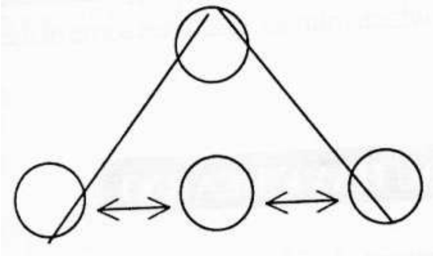

ଦୋଳାୟମାନ ପରିବର୍ତ୍ତନ

ପାଠ୍ୟଗତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ ୧୮.୨

ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବକ୍ତବ୍ୟ ପାଇଁ ଠିକ୍ କିମ୍ୱା ଭୁଲ ଲେଖ

୧. ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଶତକଡ଼ା ହାର ସମସ୍ତ ସମାଜରେ ଏକ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାଏ (ଭୁଲ୍/ଠିକ୍)

୨. ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଟେ (ଭୁଲ୍/ଠିକ୍)

୩. ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଖୁବ୍ କମ୍ ସମୟ ବ୍ୟବଧାନରେ ଦେଖାଯାଏ ଓ ବେଳେବେଳେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ପାଇଁ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଲାଗିଯାଏ । (ଭୁଲ୍/ଠିକ୍)

୪. ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭଲ/ମନ୍ଦ, ବାଂଛିତ କିମ୍ୱା ଅବାଂଛିତ ହୋଇପାରେ ।(ଭୁଲ୍/ଠିକ୍)

୧୮.୩ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ସମ୍ପର୍କୀତ ଶବ୍ଦାବଳୀ (Terms Associated with Social change)

ଆମେ ଯେତେବେଳେ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଥା କହୁ, ସେତେବେଳେ ଏହା ସହିତ ଅନେକ ଶବ୍ଦ ଓ ବସ୍ତୁ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଯାଏ । ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ଥିବା ଏହିପରି ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ହେଲେ "ଉଦ୍ଭବ" (evolution) ଓ "ପ୍ରଗତି", ଏହି ପାଠ୍ୟରେ ଆମେ ଏହି ଦୁଇ ଶବ୍ଦ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରି ଏହା ସମ୍ପର୍କୀତ ଆଉ ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ବିପ୍ଳବ (revolution) ଓ ବିକାଶ (development) ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବା ।

୧୮.୩.୧ ଉଦ୍ଭବ ବା କ୍ରମ-ବିକାଶ (Evolution)

ଏହି ଉଦ୍ଭବ ବା କ୍ରମ ବିକାଶ କହିଲେ ଆମେ ଏହାକୁ ଅଭିବୃଦ୍ଧି (growth)ଠାରୁ କିଛି ଅଧିକ ବୁଝିଥାଉ । ବାସ୍ତବରେ 'ଅଭିବୃଦ୍ଧି' ହେଉଛି କୌଣସି ବସ୍ତୁ, ଘଟଣାର ଆକାର ଓ ଗୁଣାତ୍ମକମାନରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିଗରେ ହେଉଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଉଦ୍ଭବ ବା କ୍ରମ-ବିକାଶରେ କେବଳ ଆକାର ନୁହେଁ, ପରନ୍ତୁ ଢାଞ୍ଚାରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ଯାହା ସମାଜର ସଂରଚନା ଓ ପ୍ରଭେଦ ସବୁକୁ ବଢ଼ାଇଥାଏ । ଏହା ମଧ୍ୟ ସମାଜର ବିଭାଗୀକୃତ ଅଂଗମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପରସ୍ପର ନିର୍ଭରଶୀଳତାକୁ ବୁଝାଏ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମକୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ କ୍ରମବିକାଶ ହେଉଛି ନିରନ୍ତରତାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଯାହା ପରିବର୍ତ୍ତନର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିଗରେ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଇଙ୍ଗିତ କରେ । ଏହା ଏକରେଖୀୟ ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦିଗ, ଅର୍ଥାତ୍ ସରଳରୁ ଜଟିଳ ସଂରଚନା

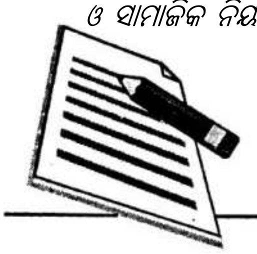

ଟୀପ୍ପଣୀ

ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରରୁ ବୃହତ୍ ସଂରଚନାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଦର୍ଶାଏ । ତେବେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ହୋଇପାରେ । ଜୈବିକ କ୍ରମ-ବିକାଶ, ସରଳ ସ୍ତରରୁ ଜଟିଳସ୍ତରକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ଦର୍ଶାଏ । ଅନେକ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀ ସମାଜ (Society/Social Organism)ର ତୁଳନା ଏକ ଜୈବିକ-ଶରୀର ରଚନା ସହିତ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏହା ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଭିନ୍ନତା ଦିଗରେ ହେଉଥିବା ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଟେ, ଯେଉଁଥିରେ ପରିବେଶ ସହିତ ଅନୁକୂଳନ ହାସଲ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହାକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ହେଲେ ଲୋକମାନଙ୍କର ନିଜ ପାଇଁ ଆଶ୍ରୟ ନିର୍ମାଣ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ହେବ ।

> ଏହି ପ୍ରକାରରେ ଆମେ କହିପାରିବା ଯେ କ୍ରମ-ବିକାଶ ହେଉଛି ଏକ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବା ଅଣ-ପଶ୍ଚାତଗାମୀ (irreversible) ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଏହାର ଦିଗ ଜଟିଳ ସ୍ତରରୁ ସରଳ ସ୍ତରକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ଅତୀତରେ ଲୋକମାନେ ନିଜେ ନିଜର ଲୋକମାନଙ୍କ ଅର୍ଥାତ୍ ପରିବାର ଲୋକମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆଶ୍ରୟ ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲେ । ଏଥିରେ ଦରକାର ପଡୁଥିବା ସାମଗ୍ରୀ ପାଇଁ ସେମାନେ ନିଜର ଆଖପାଖ ପରିବେଶ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସେମାନେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ଶୈଳୀକୁ ଉନ୍ନତ କଲେ । ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟାର ବିକାଶ ସହିତ ସେମାନେ ଉତ୍ତମ ଯନ୍ତ୍ରପାତିର ବ୍ୟବହାର କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ଓ କୁଶଳୀ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ କଲେ, ଯେପରିକି ରାଜମିସ୍ତ୍ରୀ, ବଢ଼େଇ, ପାଣିକଳ ମିସ୍ତ୍ରୀ, ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ମିସ୍ତ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ସମୟାବଧିରେ ସେମାନେ ପାଣିପାଗ, ବର୍ଷା ଓ ପାହାଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି କଥା ଆଦିମ ସମୟରୁ ସମାଜର କ୍ରମବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ଜଣାପଡ଼ିଛି । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଲୋକମାନେ ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହକାରୀ ଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ସମୟକ୍ରମେ ଯାଯାବର ଓ ଶିକାରୀ ସମୂହରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲେ । ପଶୁମାନଙ୍କ ଘରୋଇକରଣ (domestication) ଓ ଉଦ୍ୟାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ କୃଷିଭିତ୍ତିକ ସ୍ତର (agrarian stage) ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଏହା ପରେ ସ୍ଥାୟୀ କୃଷି ଓ ଉଦ୍ୟାନ କୃଷି କରାଗଲା । ପରେ ପରେ ମନୁଷ୍ୟ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ସ୍ତରରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଏହି ଏକା ପ୍ରକାରର ଧାରା, ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ଆଇନ୍, ପ୍ରତିମାନ, ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ସାମାଜିକ ସଂରଚନା ଇତ୍ୟାଦିର କ୍ରମବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଇଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ପରିବର୍ତ୍ତନମାନଙ୍କର ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଶୃଙ୍ଖଳ (series) ହେଉଛି କ୍ରମ-ବିକାଶ । ତେବେ, ଏହା ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ ସାମାଜିକ କ୍ରମ-ବିକାଶ, ମାନବୀୟ ଜ୍ଞାନର ଅଭିବୃଦ୍ଧିକୁ ଦର୍ଶାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହୁରେଖିୟ (multi-linear) ହୋଇପାରେ ।

୧୮.୩.୨ ବିପ୍ଳବ (Revolution)

ପ୍ରଚଳିତ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଆକସ୍ମିକ, ଅଚାନକ ଓ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଆମୂଳଚୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଏକ ପ୍ରକାର ହେଉଛି ବିପ୍ଳବ । ଏହା ଖୁବ୍ କମ୍ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ବହନ କରିଥାଏ । ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସ୍ଥାନ ନିଏ, ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ଓ ନୂତନ ହୋଇଥାଏ । ଯେପରିକି ଫ୍ରାନ୍ସର ବିପ୍ଳବ ସମୟରେ ତତ୍‌କାଳୀନ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଶାସନର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ତ ହୋଇଥିଲା । କ୍ଷୁଧିତ ଓ ଦରିଦ୍ର ଜନତା କ୍ଷମତାସୀନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଲୋପ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଶୋଷଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସାଧାରଣ ଜନତାର ଶାସନଦ୍ୱାରା ଦ୍ୱାରା ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା ।

ଟୀପ୍‌ପଣୀ

> ଚଳିତ ଦଶନ୍ଧିମାନଙ୍କରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧି ବାସ୍ତବରେ ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ବିପ୍ଳବୀ ଥିଲେ । ସେ ସଫଳତାର ସହିତ ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନର ଶୋଷଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଘର୍ଷ କରି ଶାସନର ଅନ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣର ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ହେଉଛି ବିପ୍ଳବର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହା ଅସନ୍ତୋଷର ମୁଖ୍ୟ କାରଣକୁ ଦୂରେଇ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୋକମାନଙ୍କର ସାଂସ୍କୃତିକ, ରାଜନୈତିକ ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ କଷ୍ଟ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଅନ୍ତ ଘଟାଇଥାଏ । ତେବେ ଯେଉଁସବୁ ଆନ୍ଦୋଳନ ପୁରାତନ ଓ ପାରମ୍ପରିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପୁନଃସ୍ଥାପନ ଓ ପୁନଃ-ଶସକ୍ତିକରଣ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ବିରୋଧ-ବିପ୍ଳବ (counter -Revolution)ର ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇଥାଏ । ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱଆରୋପ କରାଯିବା ହେଉଛି ପାରମ୍ପାରିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ପୁନଃ ସ୍ଥାପନାର ଏକ ଉଦାହରଣ । ଏହା ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ଓ ଲିଙ୍ଗଭିତ୍ତିକ ସମାନତା ଦିଗରେ ଏକ ସକରାତ୍ମକ ଅନୁଭବ ଆଣିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରାଯାଇଥାଏ ।

୧୮.୩.୩ ପ୍ରଗତି (Progress)

ଏହା ଏପରି ଏକ ଶବ୍ଦ ଯାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଅତୀତର ପରିବର୍ତ୍ତନ ତୁଳନାରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଥାଏ । ଏହା ଏକ ଆପେକ୍ଷିକ ଧାରଣା । ଲୋକମାନେ ଯେଉଁ ସବୁ ସ୍ଥିତି ଓ ନୂଆ ଘଟଣାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥାଆନ୍ତି, ପ୍ରଗତି ସେହି ସବୁ ଦିଗର ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଦର୍ଶାଇ ନ ଥାଏ । ଏହା ଏକ ପୂର୍ବ-ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ, ଆଦର୍ଶ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ଦର୍ଶାଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ "ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ" ହାସଲ କରାଯିବାକୁ ଥାଏ, ତେଣୁ ସେହି ହିସାବରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିଗରେ ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଆଗେଇ ନେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ଓ ଏହାକୁ ପ୍ରଗତି କୁହାଯାଏ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଏହା ସର୍ବଦା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିଗରେ ହେଉଥିବା ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଏହାକୁ ବହୁ ବିଚାରିତ ବାଂଛନୀୟ ଜୀବନ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ହାସଲ କରିବା କୁହାଯାଏ । ଏହା ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ କେବଳ ଆପେକ୍ଷିକ ତୁଳନା ଆଧାରରେ ପ୍ରଗତିକୁ ବୁଝାଯାଏ । ତେଣୁ ଆମେ କହିପାରିବା ଯେ ଯଦି ଏକ ବାଂଛିତ ଦିଗରେ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ତାକୁ ପ୍ରଗତି (progress) କୁହାଯାଏ । ଏହି ଶବ୍ଦ ମୂଲ୍ୟ-ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ରଗତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ପୁରୁଣା ମାପକାଠି, ପ୍ରଦ୍ୟୋଗିକ ଉନ୍ନତି ଯେପରିକି ମୁଦ୍ରା-ଅର୍ଥନୀତି (money economy), ଓ ଯୋଗାଯୋଗ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ହୋଇଥାଏ । ତେବେ ଏହା ଦେଖାଗଲା ଯେ ପ୍ରଗତିର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କେବଳ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭିତ୍ତିରେ କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏକ କ୍ଷେତ୍ରର ପ୍ରଗତି, ଅନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର/ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରଗତି ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ଏଥିରୁ ଆମକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ଏକ ଜଟିଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ପୁନଶ୍ଚ, ମାନବୀୟ ବିକାଶର କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରକୁ ପ୍ରଗତି କୁହାଯାଏ । ସେହିପରି କୌଣସି ସଂଗଠନ ଓ ଶ୍ରମବିଭାଜନ ର କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଜଟିଳତା ପ୍ରଗତିକୁ ହିଁ ଦର୍ଶାଇଥାଏ । ତେଣୁ, ପ୍ରଗତିକୁ କେବଳ ସାଧାରଣ ଭାବେ ସରଳରୁ ଜଟିଳ ସମାଜକୁ ସଂଚାଳନ ବୋଲି କହିହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ଏହାର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ରହିଛି ।

ସରଳ ଭାବରେ କହିଲେ ପ୍ରଗତି ଦୁଇଟି କାରକ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ - ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ସ୍ୱଭାବ ଓ କେଉଁ ବ୍ୟବଧାନରୁ ଆମେ ଏହାଠାରୁ ସ୍ଥିତ । ପ୍ରଗତି ସାଧାରଣତଃ, ଭୌତିକ ବିକାଶ, ବ୍ୟକ୍ତିର

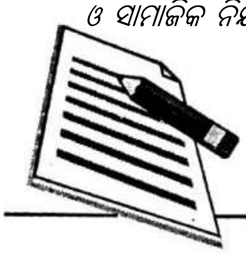

ଟୀପ୍ପଣୀ

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅଭିବୃଦ୍ଧି, ଜୀବନର ମାନବୀୟ ସ୍ଥିତି ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ । ମାନବୀୟ ଆନନ୍ଦ, ସମାଜ ସ୍ତରରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ସଦ୍‌ଭାବ ଇତ୍ୟାଦିରୁ ପ୍ରଗତି ନିରୂପଣ କରାଯାଇଥାଏ ।

ତେଣୁ, ଆମେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଗତି କରୁ ବୋଲି କହୁ ସେତେବେଳେ ତାହା ସମାଜର ନୈତିକ ତଥା ଭୌତିକ ଉନ୍ନତିକୁ ବୁଝାଏ । ମାନକ (standard)ର ସଂଦର୍ଭ (Reference) ର ଦେଇ ପ୍ରଗତି କଥା କହିହେବ ନାହିଁ । ମାନକ, ଯାହା ଆମେ ଜାଣୁ, ହେଉଛି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ (subjective) । ଏହା ସେଥିପାଇଁ ହୋଇଥାଏ କାରଣ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲୋକ ସେହି ଏକା ପ୍ରକାର ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ଦେଖିଥାଆନ୍ତି । କେତେକଙ୍କ ମତରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରଗତିର ସୂଚକ ହେଲାବେଳେ, ଆଉ କେତେକ ସେମାନଙ୍କୁ ଅବକ୍ଷୟର ସୂଚକ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଯୁବକ ଯୁବତୀଙ୍କର ମୁକ୍ତ, ଅବାଧ ମିଳାମିଶାକୁ କେତେକ ପ୍ରଗତିଶୀଳତା (progressive) କହିଲାବେଳେ, ଅନ୍ୟ କେତେକ ଏହାକୁ ନୈତିକ ଅଧଃପତନର ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥାଆନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ହେଲା ଭଳି ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମାନକ ଖୋଜିପାଇବା ବଡ଼ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା ଫଳରେ ସବୁ ସମୟରେ ଓ ସବୁ ସଂସ୍କୃତି ପାଇଁ ଲାଗୁ ହେଉଥିବା ପ୍ରଗତିର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତାଧାରା ସବୁକୁ ବାହାର କରିବା କଷ୍ଟକର ହେବ । ମନୁଷ୍ୟର ଭୌତିକ ଆବଶ୍ୟକତା ସବୁ ପୂରଣ ହୋଇଥିବାରୁ, ନୂଆ ଉଦ୍ଭାବନ ସବୁ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ, ଏହା କହିବା ବଡ଼ ଭୁଲ ହେବ, କାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ଅସୀମିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଚାଲୁଥିବ ।

୧୮.୩.୪ ବିକାଶ (Development)

ବିକାଶର ଧାରଣା, ନିକଟରେ ବିକଶିତ ହୋଇଛି । ଏହା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିଗରେ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଦର୍ଶାଏ । ଏହା ସମାଜର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଶା କରାଯାଉଥିବା ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଯାହା ଯୋଜନା କରି (ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରଣକୌଶଳ ଦ୍ୱାରା) ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିଗରେ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରସଙ୍ଗଭିତ୍ତିକ ଓ ଆପେକ୍ଷିକ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମାଜରେ ବିକାଶର ଧାରଣା ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାଏ । ଏହା ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଭିତ୍ତିରେ, ଭୌଗୋଳିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ସ୍ଥିତି ଅନୁଯାୟୀ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ଏକ ବ୍ୟାପକ ଧାରଣା ଅଟେ । ଏହା ଅନ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ର ଯଥା - ବ୍ୟାପାର, କୃଷି, ଶିଳ୍ପ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହେଉଥିବା ପ୍ରଗତିକୁ ଦର୍ଶାଇଥାଏ । ଏହା ଛଡ଼ା, ଦୁର୍ବଳ ଶ୍ରେଣୀ, ମହିଳା ଅସୁସ୍ଥ, ବୃଦ୍ଧ, ଶିଶୁ, ବେକାର ଓ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁଙ୍କର ଉତ୍ଥାନର ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ବିକାଶର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସାମିଲ ଥାଆନ୍ତି । ଅତଏବ, ଆମେ ଏହା କହିପାରିବା ଯେ ବିକାଶ ହେଉଛି ଏକ ମୂଲ୍ୟ-ଯୁକ୍ତ ଧାରଣା (Value-loaded concept), ଯାହା ଏକ ସମାଜର, ଅଞ୍ଚଳର ଓ ଲୋକମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ଆବଶ୍ୟକତା ସବୁକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇଥାଏ । ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଲୋକ, ଅନୁସୂଚିତ ଜାତି ଓ ଜନଜାତି, ମହିଳା, ସହରାଞ୍ଚଳର ଲୋକ, କୃଷି ଶ୍ରମିକ ଓ ଶିଳ୍ପ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ବିକାଶ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଅନେକ ନୀତି ଓ ଯୋଜନା ହାତକୁ ନିଆଯାଇଛି ।

"ପରିବହନ ଓ ଯୋଗାଯୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ "ବିକାଶ" ସଂଘଟିତ ହୋଇଛି ବୋଲି ଆମେ କାହିଁକି କହୁ ?" ସାଇକେଲଠାରୁ ମଟର ସାଇକେଲ, ରେଳବାଇ, ଅଟୋମୋବାଇଲ ଇତ୍ୟାଦିର କ୍ରମୋନ୍ନତି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇପାରିବ । ଏହା କେବଳ କମ୍ ବିକଶିତ ସ୍ତରରୁ ଅଧିକ ବିକାଶିତ ସ୍ତରକୁ ସଂଚାଳନକୁ ଦର୍ଶାଏ ନାହିଁ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଆମକୁ ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ଦିଗକୁ ଦେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହା ଦେଖାଯାଉଛି ଯେ ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ବ୍ୟାପାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବୃହତ୍ ଅଞ୍ଚଳ ସବୁକୁ ରେଳବାଇ